Yra pagrindo teigti, kad Saulės mūšiui buvo vadovaujama iš Pilėnų

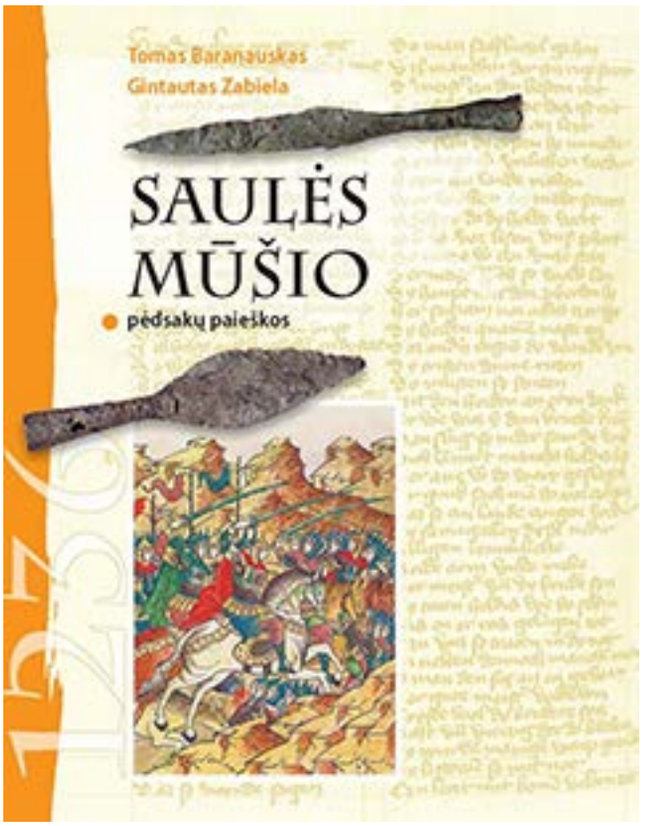
Antanas GEDVILAS

2026-aisiais minime Saulės mūšio, vykusio 1236 m. rugsėjo 22 d., 790-ąsias metines. Šiame mūšyje kunigaikščio Vykinto vadovaujami žemaičiai ir kitos baltų gentys įveikė Kalavijuočių ordino kariauną ir šventė pergalę. Prisiminkime ano meto istorines aplinkybes, jėgos galių pasiskirstymą.

Nors nuo tų įvykių jau praėjo beveik aštuoni šimtmečiai ir daug kas nugrimzdo užmarštin, nežinoma net tiksli Saulės mūšio vieta, bet atmintis apie jame iškovotą lietuvių pergalę išliko. Už mūšiuose parodytą narsą, daugelį metų nuo priešų gintą kraštą mes esame dėkingi savo didingiems protėviams.

Daug kas šia tema jau pasakyta, parašyta, bet vis tiek bent trumpam sugrįžkime į tuos laikus ir iš esmės, nešališkai pasižiūrėkime į Baltijos šalyse susiklosčiusią situaciją po to, kai 1095 m. lapkričio popiežius Urbonas II Klermono susirinkime Prancūzijoje paskelbė kryžiaus žygį į dar neužimtus šiaurinius Europos plotus. Po to buvo paskelbti dar trys kiti svarbiausi kryžiaus žygiai: antrasis–1146 m. (vyko 1147–1149 m.); trečiasis – 1187 m. (vyko 1189–1192 m.); ketvirtasis – 1198 m. popiežiaus Inocento III (vyko 1202–1204 m.).

Tada šių žygių iniciatoriai ir vadai buvo sudarę kompleksinį priemonių planą, kuris apėmė žvalgybą, strateginius tikslus ir veikimo taktiką. Į veiksmų planą įėjo Rusios valdovo Vladimiro krikštas 989m. ir jam suteikti įgaliojimai plėsti krikščionybę į Jotvą ir Lietuvos protautes, Prūsijos tautų „apkrikštijimas“, Estijos užkariavimas, Latvijos protaučių žemių užėmimas ir kt. Sėkmingam plano vykdymui ant Dauguvos upės žiočių 1201 m. buvo pastatyta Rygos tvirtovė ir aplink ją pradėta telkti karinė galia. Kuršių vado Lamekino paskutiniai dokumentai dėl Kuršo patikėjimo Livonijos ordino globai buvo pasirašyti apie 1230-uosius metus. Iš šiais laikais turimos informacijos apie 1236 m. Livonijos ordino žygį į Lietuvą žinoma, kad tuo laikotarpiu įvykiai

Tono Baranausko ir Gintauto Zabielos knygos „Saulės mūšio pėdsakų paieškos“ (Vilnius, 2016) viršelis su Saulės mūšio atvaizdu iš XVI a. vid. Iliustruotojo metraščių sąvado

sparčiai artėjo prie Lietuvos. Tada Lietuva jau buvo suvienyta ir turėjo suformuotą valdymo struktūrą. Jos sostinė buvo Karšuvos žemėje – 6 km. į Prūsijos pusę nuo Kryžkalnio esantys Pilėnai. Karšuva tuo metu šiuose kraštuose buvo saugiausia žemė. Ją supo Nemuno, Jūros ir Akmenos upių gynybinė sistema. Jotvingių ir prūsų žemės Karšuvai buvo kaip apsauginis skydas, sudaręs galimybę Lietuvos valdovams suvienyti anksčiau buvusias savarankiškas tautas į vieningą jėgą, galinčią pasipriešinti kryžiuočiams.

XIII a. I pusėje, po Rygos pilies pastatymo, lietuviai prisijungė didžiules dabartinės Baltarusijos teritorijas. Ano meto žemėlapiuose matome pagrindinių kryžiuočių pilių išsidėstymą Pilėnų kryptimi. Rašytiniuose šaltiniuose šiandien nerandama informacijos apie Lietuvos galios centrus, buvusius XII a. ir XIII a. I pusėje. Suprasdami tuometinę Pilėnų geografinės padėties svarbą, jų dydį, žinodami, kokias didžiules jungtines pajėgas net keletą kartų kryžiuočiai siuntė tam, kad Pilėnai būtų sunaikinti, yra pagrindo teigti, kad Saulės mūšio pasirengimui ir pačiam mūšiui buvo vadovaujama iš Pilėnų. Todėl šiemet Saulės mūšio 790-ųjų metinių paminėjimas

buvo suorganizuotas Pilėnams artimiausioje didesnėje šio krašto gyvenvietėje – Skaudvilėje, kurios turgaus aikštės grindinys yra išgrįstas akmenimis iš Karšuvos miesto.

Pralaimėjimas Saulės mūšyje sudavė tokį didžiulį smūgį Livonijos ordinui, kad jis prarado galimybę toliau egzistuoti. Po šio mūšio abi pusės turėjo persirikiuoti. Livonijos ordino likučiai buvo prijungti prie Teutonų ordino, o Lietuvos pusėje vyko valdžios perėmimas, nes broliai Gedvilas iš Pilėnų, Vykintas iš Tverimento ir Ringaudas, greičiausiai, dėl savo amžiaus privalėjo užleisti valdžią jaunesniems. Dėl mums mažai žinomų priežasčių valdžia atiteko ar buvo užgrobta vienvaldžio Mindaugo. Dėl to, kad bendro sutarimo tuo klausimu nebuvo, o gal ir dėl to, kad valdžia galėjo būti paimta klasta, tarp Lietuvos didikų, jų valdomų kraštų kilo nesantaika.

Mindaugas neturėjo galimybių valdyti Karšuvos žemių, todėl jas pirmiausiai padovanojo kryžiuočiams ir leido jiems ant Nemuno ir Dangės žiočių pastatyti Klaipėdos pilį, iš kurios kryžiuočiai galėjo kontroliuoti laivybą ir prekybą šiomis upėmis.

Dabar Klaipėdos gimimo diena švenčiama rugpjūčio 1-ąją. Tai Klaipėdos pilies pastatymo diena. Klaipėdos herbe, šalia pilies bokšto, vaizduojami pastoliai. Tai įrenginiai, skirti priešlaiviniams arbaletams pastatyti.

Padedant Mindaugui, kuršiams esant nuolankiems, kry-

XIII a. Lietuva ir kaimyninių kraštų žemėlapis. Iliustracija iš: https://inx.lv/J6WzG (Ingos Baranauskienės straipsnio „Mindaugas ir žemaičiai“, paskelbto laikraštyje „Lietuvos aidas“)

žiuočiai 1252 m. pradėjo kontroliuoti Lietuvos svarbiausios upės laivybą ir prekybą, 1272 m. iškilo didžiulė Mariemburgo pilis, o 1309 m. netoli Pilėnų pilies buvo pastatyta dar viena pilis – Ragainės. Šiandien galime įsivaizduoti, kokia tada buvo didžiulė Pilėnų reikšmė, koks politinis, karinis spaudimas jai buvo daromas. Todėl Pilėnus drąsiai galima laikyti anuometine Lietuvos sostine.

1317 m. sunaikinus Sudargo pilį, Gediminas Lietuvos sostinę perkėlė į Vilnių. Tam, kad Pilėnai būtų užimti, padovanotoms žemėms primesta sava valdžia, buvo suorganizuoti du jungtiniai Europos valstybių žygiai. Jie vyko 1329 ir 1336 metais.

Po to, kai Mindaugas Karšuvą ir Pilėnus padovanojo kryžiuočiams, pasmerktajam kraštui reikėjo išsirinkti savąjį vadą. Visuotiniu sutarimu juo tapo Alminas (kai kuriuose rašytiniuose šaltiniuose vadinamas ir Ale-

(Nukelta į 14 p.)

Medalis, skirtas Saulės-Šiaulių mūšio 770-čiui atminti. Autorius – skulptorius, medalininkas Juozas Kalinauskas

Saulės mūšio memorialo Jauniūnų kaime (Joniškio rajonas) lankytojų centro fragmentas. Nuotrauka iš: https://inx.lv/J6Wza

manu, Algminu), kuris, greičiausiai buvo Gedvilo Sūnus.

Alminas, kaip kryžiuočiams paaukotos Lietuvos dalies valdovas, rūpinosi Lietuvos saugumu. Net tris kartus jo vadovaujama kariauna buvo apgulusi Klaipėdos pilį. Itin atsakingai jis su savo žinioje buvusiais kariūnais apie aštuonerius metus rengėsi Durbės mūšiui, vadovavo jam ir dabartinės Latvijos teritorijoje, prie Durbės ežero, pasiekė pergalę. Tai buvo antroji lietuvių galinga pergalė prieš kryžiuočius. Ji parodė, kad ir išduotoji Lietuvos dalis, šiandien vadinama Žemaitija, gali įveikti Teutonų ordiną ir jo suvienytas Europos valstybių karines pajėgas. Dėl šios pergalės ir dar dėl kelių kitų sėkmingų mūšių dalis Kuršo atsidūrė Žemaitijos sudėtyje, įvyko Prūsų sukilimas. Tada Mindaugas buvo priverstas atsisakyti karūnos.

Nuo 1260 m. liepos 13 d. vykusio Durbės mūšio iki dar daugiau aukų pareikalavusio Žalgirio mūšio (1410 m. liepos 15 d.), kuriame Teutonų ordinas buvo parklupdytas, ištisinių karų laikotarpis dar tęsėsi 150 metų ir tris dienas. Tik 1422 m. Vytautas Didysis vėl sujungė Lietuvą, susigrąžindamas Mindaugo padovanotas žemes.

Daugeliui iki šiol kyla klausimas, kas laimėjo Saulės mūšį– žemaičiai ar lietuviai. Mums yra įteigta, kad Saulės mūšį laimėjo žemaičiai ir vargu, ar mes galėtumėme teigti, kad mūšį laimėjo lietuviai, nes Mindaugas tada realiai valdė tik dalį Lietuvos. Tikėtina, kad Saulės mūšyje Mindaugas dalyvavo, bet tik kaip ir kiti mūšyje dalyvavę vadai. Lietuva tada dar buvo valdoma atstovavimo pagrindu, Tai liudija Voluinės sutartį pasirašiusių Lietuvos valdovų parašai. Buvo praėję vos 17 metų, todėl labai tikėtina, kad Saulės mūšyje dalyvavo tie patys vadai.

Teisingiausia būtų manyti, kad lietuviai laimėjo ne tik Saulės, bet ir Durbės mūšį, tik čia būtina patikslinti, kad Durbės mūšį laimėjo tik Mindaugo kryžiuočiams padovanotosios Lietuvos dalies lietuvių ir vykstant mūšiui į jų

XIII a. vidurio žemaičių kunigaikštis Alminas (Almenas, Algminas, Alemanas (vok. Aleman). Dail. Artūras Slapšys

Žemaitijos šiaurės vakarų dalies kunigaikštis Vykintas. Dail. Artūras Slapšys

pusę perėjusių kuršių jungtinės pajėgos. Pats Mindaugas Durbės mūšio metu buvo neutralus ir su savo valdomos Lietuvos dalies kariuomene mūšyje nedalyvavo, jis veikiau talkino kryžiuočiams.

Mindaugo padovanotoji Lietuvos dalis mums šiandien yra žinoma kaip Žemaitija. Vytautas Didysis, Melno derybose pateik-

damas savo teiginius, kiek toli jam priklauso Lietuvos žemosios žemės į vakarus, šias žemes, ypač Karšuvą, įvardino savo tėvonija ir pabrėžė, kad tai yra ta pati Lietuva.

Nors šiandien tiksli Saulės mūšio vieta nežinoma, šio mūšio data neužmiršta ir kasmet minima. Yra ir tariamoje mūšio vietoje – Joniškio rajono Jauniūnų kaime pastatytas memorialas, skirtas Saulės mūšio pergalės atminimui.

Šiandien mes daug mūsų kraštui nusipelniusių žmonių, valdovų, svarbių istorijos faktų, datų dar nežinome, nesame juos tinkamai įvertinę ir jų atminimui pastatytų paminklų dar nėra. Seniai yra pasiūlyta aukščiausioje automagistralės Kaunas–Klaipėda vietoje – Prienų piliakalnio aplinkoje pastatyti Alminui paminklą. Ten susikerta du valstybei svarbūs keliai: automagistralė ir senasis karo kelias (vok. *Vegeberichtas*) Upyna–Kaltinėnai. Yra siūlyta ir automagistralę Kaunas–Klaipėda pavadinti Almino keliu. Savo eilės laukia Pilėnų tvirtovė, jos tyrinėjimai, istorinis įvertinimas, sutvarkymas ir pagarbus įamžinimas, kaip ir šio krašto didžiūnų, kurie valdė Pilėnus. Tarp jų ypatingos pagarbos yra nusipelnęs Margiris.

***

Rengiant tekstą remtasi šia viešai prieinama informacija: akademiko Eugenijaus Jovaišos Vėluikių archeologinės vietovės tyrinėjimų, vykusių 1972 m., medžiaga; 2013 m. išspausdintu dr. Vytenio Almonaičio mokslinių straipsnių rinkiniu „Vakarų Lietuva XIII–XV amžiuje“; dr. Tomo Baranausko straipsniu „Rūdavos mūšis – kieno pergalė, kieno pralaimėjimas [...]“, paskelbtu 2020 m. kovo 13 d. interneto svetainėje „Alkas“ (adresas https://inx.lv/J6oai); istorikės ir rašytojos Ingos Baranauskienės straipsniu „Kas vadovavo žemaičiams Durbės mūšyje?“, paskelbtu laikraštyje „Voruta“ 2010 m. spalio 18 d., ir tais pačiais metais jos išleista istorine monografija „Durbės mūšis: istorija, priežastys, pasekmės“; istoriko, rašytojo, publicisto Gedimino Kulikausko ir žurnalistės Agnės Kriščiukaitytės straipsniu „Dvikova, išgelbėjusi Žemaitiją“, paskelbtu 2013 m. birželio 28 d. interneto portale „Verslo žinios“.

***

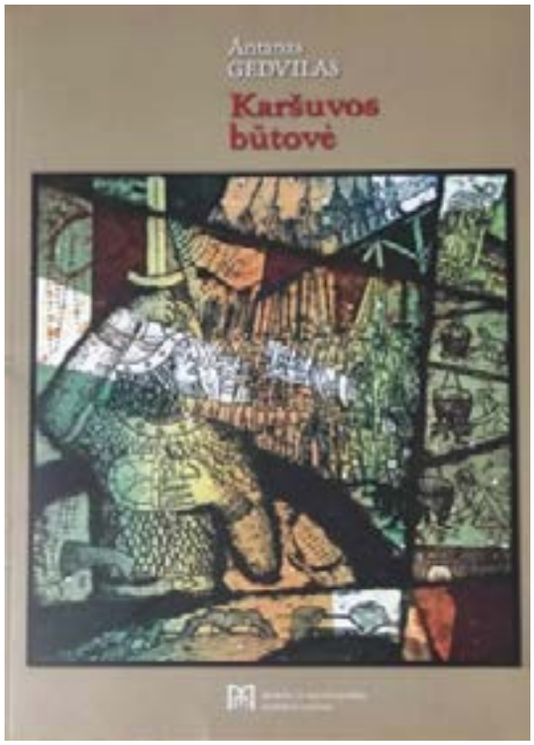
Šios publikacijos autoriaus – VšĮ „Karšuvos būtovė“ prezidento Antano Gedvilo – knyga ir kiti aktualūs straipsniai Karšuvos krašto tema:

• Antanas Gedvilas, *Karšuvos būtovė*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2019;

• Antanas Gedvilas, „Pilėnų žūtis – paskutinis Karšuvos mūšis“, *Voruta.lt*: https://inx.lv/J6Wz6;

Lietuvių kunigaikštis Margiris (mirė 1336 m.). Dail. Artūras Slapšys

A. Gedvilo knygos „Karšuvos būtovė“ (Vilnius, 2019) viršelis su dailininko Alfonso Čepausko grafikos kūriniu

• Antanas Gedvilas, „Antanas Gedvilas. Pilėnai–Ivangėnai“, *Voruta.lt*: https://inx.lv/J6Wzh;

• Antanas Gedvilas, „Margiris laikytinas vienu iš Lietuvos valdovų, tik likimas jam lėmė ginti Žemaitiją“, *Voruta.lt*: https://inx.lv/J6Wzw.